

УДК 159.9

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11\(53\)-1347-1356](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-1347-1356)

Каменщик Тетяна Дмитрівна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи НАПН України, м. Київ, ORCID: 0000-0002-6231-8749

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ З ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ В ПОСТКОВІДНИЙ ПЕРІОД

Анотація. У статті проведено аналіз заходів щодо охорони психічного здоров'я на державному, регіональному та місцевому рівнях в постковідний період в умовах російсько-української війни для своєчасного системного вжиття превентивних, профілактичних, інформаційних заходів. Розкрито план заходів з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 р., який передбачає розробку та затвердження відповідного обласного плану заходів у Вінницькій області, передбачає покращення міжсекторальної співпраці щодо підтримки та охорони психічного здоров'я на обласному та місцевому рівнях, а також посилення виконання чинного законодавства та зменшення поширення практики ігнорування психічних проблем, зосередження уваги на превентивних заходах для випередження ускладнень, що викликані негативним впливом стресів на фоні російсько-української війни. Зроблено акцент на експериментальній апробації програм підвищення кваліфікації практичних психологів, розроблених фахівцями Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, які проводяться системні наукові дослідження щодо пошуку ефективних методів психологічної підтримки та профілактики порушень психічного здоров'я учасників освітнього процесу. Окреслено заходи щодо забезпечення засобів до існування, спрямовані на ослаблення джерел стресу та зміцнення захисних факторів, які виявляються найбільш ефективними для зміцнення психічного здоров'я та психосоціального благополуччя. Підведено підсумки, де зазначено, що вкрай необхідний відповідний контроль за виконанням плану дій з метою внесення своєчасних заходів, які мають бути спрямовані для отримання більш якісних результатів. Ці заходи мають нести системний характер, постійно висвітлюватися за допомогою інформаційних кампаній, заходів для інформування суспільства з метою підвищення рівня обізнаності щодо можливості руйнування стереотипів та отримання

своєчасної психосоціальної підтримки та допомоги. Вказано на важливість підсилення інституційної спроможності державних органів, які здійснюють заходи нагляду та контролю за дотриманням виконання нормативних документів та вимог.

Ключові слова: психічне здоров'я, супервізія, емоційне вигорання, психолог, соціально-психологічна реабілітація, педагогічна діяльність, стрес.

Kamenshchuk Tetyana Dmytrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher of the Laboratory of Psychological Support of Children with Special Educational Needs of the Ukrainian Scientific and Methodological Center of Practical Psychology and Social Work of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, ORCID: 0000-0002-6231-8749.

FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF MENTAL HEALTH PROTECTION MEASURES IN UKRAINE IN THE POST-CONVINCE PERIOD

Abstract. The article analyzes measures to protect mental health at the state, regional, and local levels in the post-war period in the conditions of the Russian-Ukrainian war for the timely systematic implementation of preventive, preventive, and informational measures. The action plan for the implementation of the Concept of mental health care development in Ukraine for the period until 2030 has been revealed, which provides for the development and approval of a corresponding regional plan of measures in the Vinnytsia region, provides for the improvement of intersectoral cooperation in the support and protection of mental health at the regional and local level levels, as well as strengthening the implementation of current legislation and reducing the spread of the practice of ignoring mental problems, focusing on preventive measures to prevent complications caused by the negative impact of stress on the background of the Russian-Ukrainian war. Emphasis is placed on the experimental approbation of training programs for practical psychologists, developed by specialists of the Ukrainian Scientific and Methodological Center of Practical Psychology and Social Work, who are conducting systematic scientific research on the search for effective methods of psychological support and prevention of mental health disorders of participants in the educational process. Livelihood measures aimed at alleviating sources of stress and strengthening protective factors that are most effective in strengthening mental health and psychosocial well-being are outlined. The results are summarized, where it is stated that appropriate control over the implementation of the action plan is urgently needed in order to introduce timely measures that should be aimed at obtaining better results. These measures should have a systemic

nature, be constantly highlighted with the help of information campaigns, measures to inform society in order to raise awareness about the possibility of breaking stereotypes and receiving timely psychosocial support and help. It is pointed out the importance of strengthening the institutional capacity of state bodies that carry out supervision and control over compliance with regulatory documents and requirements.

Keywords: mental health, supervision, emotional burnout, psychologist, socio-psychological rehabilitation, pedagogical activity, stress.

Постановка проблеми. Пандемія на COVID-19 суттєво вплинула на хід життя всього світу – психічне і фізичне здоров'я, зміну парадигм навчання у середній, вищій, професійно-технічній освіті, інших сферах діяльності, свідомості та переоцінки цінностей людей. Для українців постковідний період ускладнився вторгненням російської армії, що спричинило багато горя всім категоріям населення України. Повномасштабна війна РФ проти України залишається найбільшим джерелом стресу для українців протягом останніх двох років.

Попри важкі обставини повномасштабної російсько-української війни, суб'єктивна оцінка власного психологічного благополуччя українців є досить високою – 6,7 бали з 9 можливих. Майже половина (41%) вважають свій ментальний стан цілком задовільним. Однак, навколишня реальність – свідчить про протилежне. У той же час інструментальні складові благополуччя, такі як здатність до саморегуляції емоцій та опанування складними емоційними станами (емоційна складова) або здатність справлятися з життєвими викликами (складова життєстійкості) оцінюються гірше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та розвитку основ надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу в умовах війни в постковідний період висвітлюються такими українськими ученими як В. Г. Панок, І. І. Ткачук, Р. А. Мороз, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, Г. В. Якимчук та ін.. Однак впровадження системи освітніх психологічних послуг тільки планується, тому питання управління цим процесом поки що не систематизовані і розроблені не в повному обсязі.

Метою статті є зосередження уваги суспільства на проблемі важливості охорони психічного здоров'я українців в постковідний період в умовах російсько-української війни для своєчасного системного вжиття превентивних, профілактичних, інформаційних заходів на регіональному та місцевому рівнях.

Виклад основного матеріалу. Життя людей за наслідками дії пандемії COVID-19/війни є новою реальністю і принципово відрізняється від тих минулих повсякденних умов. Ця реальність висуває перед людиною проблему

екзистенціальної дилеми життя і смерті, впливає на картину світу особистості і переживання фундаментальної невразливості. Ці складні обставини характеризуються подвійністю, оскільки, з одного боку, несуть загрозу, небезпеку, руйнування для особистості, а з другого - апелює до стійкості, мужності, має можливості для конструктивних змін. Також вони руйнують цілісність життєвого світу людини, поділяючи її на життя до ситуації, що сталася, часовий відрізок, пов'язаний з безпосереднім впливом екстремальних факторів, та життя після. Під її впливом особистість людини трансформується, можлива фрагментація самоідентичності. Під час неї утруднюються реалізація прогнозу подальших подій та розуміння подій, що відбуваються; обмежується здійснення самореалізації особистості та ускладнюються можливості в задоволенні потреб; обмежуються можливості активного впливу на неї людини, але при цьому відкриваються нові способи активності. Ці обставини детермінують роботу з пошуку сенсу того, що відбувається, при цьому супроводжуються появою тріадичної структури "розлад-адаптація-розвиток" [3].

Вважаємо, що наявність факту та реального тривалого переживання втрати, особливо з числа близьких людей, є особливо травмуючим, оскільки наближає особистість до болісних реалій та систематичного повторення негативних відчуттів, посилює їх імпульс та фіксується в психоемоційному стані. На жаль, за умови несвоечасного реагування - процес відновлення здорового психологічного стану в організмі відтермінується [3].

Враховуючи складність наслідків вказаних проблем, на разі, в Україні створено Міжвідомчу координаційну раду з питань охорони психічного здоров'я та надання психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України [13]. На законодавчому рівні – розроблено План заходів на період 2024-2026 рр. з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 р., який передбачає розробку та затвердження відповідного обласного плану заходів [8]. Документ складається з чотирьох блоків, які містять 84 заходи, об'єднаних у 16 завдань із зазначенням строків, відповідальних виконавців та індикаторів виконання, зокрема: лідерство та координація, розвиток та збереження кадрового потенціалу, розвиток послуг та системи перенаправлення у громадах, промоція культури піклування про психічне здоров'я та антистигма. Окремою складовою є супервізія, як засіб профілактики емоційного вигорання фахівців психологічної служби.

План заходів передбачає покращення міжсекторальної співпраці щодо підтримки та охорони психічного здоров'я на обласному та місцевому рівнях, а також посилення виконання чинного законодавства та зменшення поширення практики ігнорування психічних проблем та зосередження уваги

на превентивних заходах для випередження ускладнень, що викликані негативним впливом стресів на фоні російсько-української війни.

До плану заходів включені такі заходи: створення місцевих програм з розвитку психічного здоров'я на рівні територіальних громад; створення єдиного реєстру освітніх установ та індивідуальних тренерів, які зможуть проводити інтерв'ю та супервізію; впровадження заходів із профілактики професійного вигорання, з розвитку лідерства та формування навичок стресостійкості, самопомоги; навчання керівників закладів освіти через вивчення тематичних курсів з психосоціальної підтримки, основ безпечної поведінки («Психосоціальна підтримка та збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу: практичні кейси»), а також плануються заходи для створення просторів для психологічного розвантаження не лише дітей, а й працівників закладів або установ.

Серед переважаючих тематик заходів найбільш поширеними є ті, які націлені на розвиток внутрішніх навичок самопомоги, ідентифікації власного емоційного стану.

На виконання напрямку у сприянні посиленню лідерства та рівня скоординованості заплановано проведення просвітницьких заходів та навчання лідерству у сфері психічного здоров'я (навчальних семінарів «Лідерство як індикатор змін та взаємодії») для працівників обласних адміністрацій, керівників громад, депутатів органів місцевого самоврядування щодо сучасних підходів та доказових практик розвитку послуг із психічного здоров'я та подолання стигми, деінституціалізації.

Розвиток знань та навичок і впровадження програм професійного розвитку фахівців різних сфер діяльності передбачає проведення практичних занять із психоемоційної підтримки, а саме інтерв'ювальних груп для фахівців психологічної служби системи освіти; проведення тематичних курсів підвищення кваліфікації, навчальних семінарів для педагогічних працівників «Розвиток довіри та підтримки психічного здоров'я», «Мистецтво взаємодії учасників освітнього процесу: практики відновної комунікації» на базі академії безперервної освіти.

Розробка методичних матеріалів з надання соціально-психологічної допомоги учасникам освітнього процесу включає аналіз сучасних проблем, моніторинг досліджень та практичні кейси.

На рівні області запланована експериментальна апробація програм підвищення кваліфікації практичних психологів, розроблених фахівцями Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, які проводяться системні наукові дослідження щодо пошуку ефективних методів психологічної підтримки та профілактики порушень психічного здоров'я учасників освітнього процесу [12, 13]. На другому етапі

дослідження проведено навчальні вебінари для працівників психологічної служби з метою ознайомлення з методикою інтерв'язійної підтримки практичних психологів та з методиками соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу, а також розроблено тематичний спецкурс з методики партнерської супервізії (інтерв'язії), відповідно до наукового дослідження, що проводиться за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проєкту "Постковідна соціально-психологічна реабілітація учасників освітнього процесу в діяльності працівників психологічної служби", реєстраційний номер 2021.01/0198. Фахівці напрацьовують методики оптимізації психічного стану особистості в постковідній та воєнний період, аналізують базові цінності та етичні принципи супервізії в роботі практичного психолога, особливості взаємодії супервізора та супервізованого, розробляють прикладні методики та основи супервізії в професійній діяльності практичного психолога, когнітивно-орієнтовані методи психокорекції для керування емоційним станом та поведінкою у складних життєвих ситуаціях [15, 16].

Заходи щодо забезпечення засобів до існування, спрямовані на ослаблення джерел стресу та зміцнення захисних факторів, виявляються найбільш ефективними для зміцнення психічного здоров'я та психосоціального благополуччя. Для цього рекомендують підтримувати реалістичні очікування, починати з малого і бути чесним з постраждалим населенням щодо цілей та обмежень; уникати додаткових стресів, зберігати простоту підходів та враховувати різновиди стресів, з якими люди вже стикалися; зосереджувати увагу на створенні активів для підвищення здатності людей долати потрясіння протягом тривалого часу; зняти основні стресові фактори, такі як відсутність продовольчої безпеки чи соціальна напруженість; підключатися до соціальних відносин там, де це безпечно/можливо, щоб використовувати джерела резильєнтності (існуючі групи підтримки); зіставити потреби та можливості з ринками, щоб налаштувати людей на успіх; пов'язувати людський капітал, виявлений серед постраждалого населення, із потребою у фінансовому капіталі на ринку. Для розробки ефективного втручання слід вивчити та брати до уваги соціальний капітал та мережі серед людей з постраждалого населення та приймаючих громад, враховувати чутливість при виборі цілей, консультуватися із зацікавленими сторонами, щоб переконатися, що вибір цілей не ставить у привілейоване становище певні групи, і що рішення чітко доводяться до їхнього відома [4].

Висновки. Отже, на державному рівні прийняті необхідні нормативні документи, які націлені на вирішення питань охорони психічного здоров'я українців. На разі, перед органами державної влади та місцевого самоврядування стоїть завдання якнайшвидше та ефективніше налагодити алгоритм та механізм виконання Концепції з розвитку психічного здоров'я на

регіональному та місцевому рівнях. Необхідний відповідний контроль за виконання з метою внесення своєчасних заходів, які мають бути спрямовані для отримання більш якісних результатів. Ці заходи мають нести системний характер, постійно висвітлюватися за допомогою інформаційних кампаній, заходів для інформування суспільства з метою підвищення рівня обізнаності щодо можливості руйнування стереотипів та отримання своєчасної психосоціальної підтримки та допомоги. Посилити інституційну спроможність державних органів, які здійснюють заходи нагляду та контролю за дотриманням виконання нормативних документів та вимог. Також, враховуючи процес децентралізації, необхідно забезпечити ці заходи частковим або повним фінансуванням з боку держави та місцевих бюджетів.

Література:

1. Інтерв'язія для психологів: простий та корисний посібник/ Упоряд. О. Павлишина, Т. Руденко. Київ , 2019. 28 с. URL:http://vvybir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/posibnyk_razvorot.pdf .
2. Каменшук Т. Д. Зовнішні чинники та психологічні зміни дорослої особистості в постковідний період. *Соціальна педагогіка*. Випуск 62. Том 2. 2023. С. 127–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.2.24>
3. Каменшук Т.Д. Роль і місце втрат в життєдіяльності педагогів України за наслідками пандемії COVID-19. *Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник наукових праць за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Харків, 26-28 жовтня 2023 р., ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. 480 с. С.70-73.
4. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки К 36 в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 216 с.
5. Мороз Р. А. Супервізійні та балінтовські групи як засіб емоційного відреагування педагогічних працівників в період пандемії COVID-19 // Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 25-26 червня 2021 р.
6. Мороз Р. А. Профілактика виникнення емоційного вигорання та вторинної травматизації у спеціалістів, що працюють з психотравмою / Р.А. Мороз *Психологія травмуючих ситуацій : навчально-методичний посібник*. Миколаїв: Іліон, 2018. 298 с. С. 122 - 132.
7. Романовська Д. Д. Організація роботи інтерв'язійних груп практичних психологів і соціальних педагогів [Електронний ресурс]/ Д. Д. Романовська – Режим доступу: http://svoipro.edu.ua/files/Nauk_semin.doc.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку психічного здоров'я в Україні на період до 2023 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>
9. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2017. 188 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672>
10. Панок В. Г. Результати дослідження психологічного стану учасників освітнього процесу в умовах пандемії COVID-19. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. 3 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-9-1>

11. Панок В. Г. Теоретико-методологічні питання постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу в умовах війни. Харківський осінній марафон психотехнологій (каталог психотехнологій; тези доповідей): збірник наукових праць за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Харків, 26-28 жовтня 2023 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. С. 68–69. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10156872>.

12. Подолання наслідків пандемії COVID-19 у закладі освіти: навчально-методичний посібник / авт. кол.: В. Г. Панок, І. І. Ткачук, Д. Д. Романовська, Р. А. Мороз, Т. Б. Гніда, В. М. Горленко, Н. В. Сосновенко; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ : ДІА, 2021. 224 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729074>.

13. Результати опитування щодо поширення симптоматики психічного травмування учасників освітнього процесу, які перехворіли на COVID-19 та/ або втратили близьких в умовах війни : препринт / авт. кол. : В. Г. Панок, І. І. Ткачук, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, Р. А. Мороз, Т. Д. Каменщук, Н. В. Сосновенко, Г. В. Якимчук; за ред. В. Г. Панка. Київ : Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, 2024. 104 с.

14. Український медичний часопис. Підсумки Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки за 2022 р. Організація охорони здоров'я. URL: www.umj.com.ua/uk/novyna-237177-pidsumki-natsionalnoyi-programi-psihichnogo-zdorov-ya-ta-psihosotsialnoyi-pidtrimki-za-2022-r.

15. Програма тематичного спецкурсу з методики інтерв'язійної підтримки практичних психологів, які здійснюють постковідну соціально-психологічну реабілітацію учасників освітнього процесу / за наук. ред. В. Г. Панка; [авт. кол.: В. Г. Панок (керівник), Р. А. Мороз, Т. Д. Каменщук, І. І. Ткачук, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, Г. В. Якимчук ; НАПН України, Укр. наук.- метод. центр практ. психол. і соц. роботи]. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 53 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743114>

16. Програма підвищення кваліфікації практичних психологів з навчання методикам і технологіям постковідної соціально-психологічної реабілітації учасників освітнього процесу / за наук. ред. В. Г. Панка ; [авт. кол.: В. Г. Панок (керівник), Д. Д. Романовська, І. І. Ткачук, В. В. Предко, Р. А. Мороз, Т. Д. Каменщук, Г. В. Якимчук; НАПН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи]. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2024. 84 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743115>

References

1. Ed. O. Pavlyshina, T. Rudenko (2019). *Interviziia dlia psykholohiv: prostyi ta korysnyi posibnyk*. [Interviewing for psychologists: a simple and useful guide]. Kyiv, 2019. 28 c. URL: http://vvybir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/posibnyk_razvorot.pdf [in Ukrainian].

2. Kamenshchuk T. D. (2023). *Zovnishni chynnyky ta psykholohichni zminy dorosloi osobystosti v postkovidnyi period. Sotsialna pedahohika*. [External factors and psychological changes in the adult personality in the post-war period. Social pedagogy]. Issue 62. Volume 2. 2023. P. 127–130. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.2.24> [in Ukrainian].

3. Kamenshchuk T.D. (2023). *Rol i mistse vtrat v zhyttiediialnosti pedahohiv Ukrainy za naslidkamy pandemii COVID-19*. [The role and place of losses in the life of teachers of Ukraine as a result of the COVID-19 pandemic]. *Kharkiv autumn marathon of psychotechnologies (catalogue of psychotechnologies; theses of reports): a collection of scientific papers based on the materials of the VII All-Ukrainian. science and practice conf. from international with participation*, Kharkiv, October 26-28, 2023, KhNPU named after H.S. Frying pans Kharkiv: KhNPU named after H.S. Skovoroda, 2023. 480 c. P. 70-73. [in Ukrainian].

4. Kerivnytstvo MPK z psykhičnoho zdorov'ia ta psykosotsialnoi pidtrymky K 36 v umovakh nadzvychainoi sytuatsii. [*Guidance of the IPC on mental health and psychosocial support. K 36 in emergency conditions*] (2017). Kyiv: Univ. ed. PULSARS, 2017. 216 p. [in Ukrainian].
5. Moroz R. A. (2021). Superviziini ta balintovski hrupy yak zasib emotsiinoho vidreahuvannia pedahohichnykh pratsivnykiv v period pandemii SOVID-19 // Teoretychni ta praktychni aspekty rozvytku suchasnoi pedahohiky ta psykholohii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. [*Supervisory and Balintov groups as a means of emotional response of pedagogical workers during the COVID-19 pandemic // Theoretical and practical aspects of the development of modern pedagogy and psychology: materials of the International Scientific and Practical Conference*], Lviv, June 25-26 2021 [in Ukrainian].
6. Moroz R. A. (2018). Profilaktyka vynyknennia emotsiinoho vyhorannia ta vtorynnoi travmatyzatsii u spetsialistiv, shcho pratsiuut z psykhotravmoiu / R.A. Moroz Psykholohiia travmuiuchykh sytuatsii : navchalno-metodychnyi posibnyk. [*Prevention of the occurrence of emotional burnout and secondary traumatization in specialists working with psychotrauma / R.A. Moroz Psychology of traumatic situations: educational and methodological manual*]. Mykolaiv: Ilion, 2018. 298 p. P. 122 – 132 [in Ukrainian].
7. Romanovska D. D. (2022). Orhanizatsiia roboty interviziinykh hrup praktychnykh psykholohiv i sotsialnykh pedahohiv. [*Organization of work of intervention groups of practical psychologists and social pedagogues [Electronic resource]*]/ D. D. Romanovska - Access mode: http://cvoippo.edu.ua/files/Nauk_semin.doc [in Ukrainian].
8. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of mental health development in Ukraine for the period until 2023". (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
9. Panok V. G. (2017). Prykladna psykholohiia. Teoretychni problemy : monohrafiia . [*Applied psychology. Theoretical problems: monograph*]. Kyiv: Nika Center, 2017. 188 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672> [in Ukrainian].
10. Panok V. G. (2021). Rezultaty doslidzhennia psykholohichnoho stanu uchasnykiv osvithoho protsesu v umovakh pandemii COVID-19. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. [*Results of the study of the psychological state of participants in the educational process in the conditions of the COVID-19 pandemic. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*]. 2021. 3 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-9-1> [in Ukrainian].
11. Panok V. G. (2023). Teoretyko-metodolohichni pytannia postkovidnoi sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii uchasnykiv osvithoho protsesu v umovakh viiny. Kharkivskiy osinniy marafon psykhotekhnolohii (kataloh psykhotekhnolohii; tezy dopovidei): zbirnyk naukovykh prats za materialamy VII Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. Uchastiu. [*Theoretical and methodological issues of post-Covid socio-psychological rehabilitation of participants in the educational process in war conditions. Kharkiv autumn marathon of psychotechnologies (catalogue of psychotechnologies; theses of reports): a collection of scientific works based on the materials of the VII All-Ukrainian. science and practice conf. from international with participation*], Kharkiv, October 26-28, 2023. Kharkiv: KhNPU named after H.S. Skovoroda, 2023. P. 68–69. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10156872> [in Ukrainian].
12. Panok V. G., Tkachuk I. I., Romanovska D. D., Moroz R. A., Hnida T. B., Horlenko V. M., Sosnovenko N. V. (2021). Podolannia naslidkiv pandemii COVID-19 u zakladi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk. [*Overcoming the consequences of the COVID-19 pandemic in an educational institution: educational and methodological manual*] for sciences ed. V. G. Panka. Kyiv: DIA, 2021. 224 p. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729074> [in Ukrainian].

13. Panok V. G., Tkachuk I. I., Romanovska D. D., Predko V. V., Moroz R. A., Kamenshchuk T. D., Sosnovenko N. V., Yakymchuk G. V. (2024). Rezultaty opytuvannia shchodo poshyrennia symptomatyky psykhičnogo travmuвання uchasnykiv osvithnoho protsesu, yaki perekhvorily na COVID-19 ta/ abo vtratyly blyzkykh v umovakh viiny : preprint . [Results of a survey on the spread of symptoms of mental trauma among participants in the educational process who fell ill with COVID-19 and/or lost loved ones in war conditions: preprint]/ under the editorship V. G. Panka Kyiv: Ukrainian scientific and methodological center of practical psychology and social work, 2024. 104 p [in Ukrainian].

14. *Ukrainskyi medychnyi chasopys. Pidsumky Natsionalnoi prohramy psykhičnogo zdorov'ia ta psykhosotsialnoi pidtrymky za 2022 r. Orhanizatsiia okhorony zdorov'ia.* [Ukrainian medical journal. Results of the National Program of Mental Health and Psychosocial Support for] (2022). Health Organization. URL: www.umj.com.ua/uk/novyna-237177-pidsumki-natsionalnoyi-programi-psihičnogo-zdorov-ya-ta-psihosotsialnoyi-pidtrimki-za-2022-r [in Ukrainian].

15. Panok V. G. (manager), Moroz R. A., Kamenshchuk T. D., Tkachuk I. I., Romanovska D. D., Predko V. I., G. I. Yakymchuk (2024). *Prohrama tematyčnogo spetskursu z metodyky interviziinoi pidtrymky praktyčnykh psykholohiv, yaki zdiisniuiut postkovidnu sotsialno-psykholohičnu reabilitatsiiu uchasnykiv osvithnoho protsesu .* [The program of the thematic special course on the method of introspective support of practical psychologists who carry out post-covid social and psychological rehabilitation of participants in the educational process / under sciences. ed. IN. G. Panka; [author coll.: National Academy of Sciences of Ukraine, Ukr. science - method. practice center psychol. and social works]. Kyiv: UNMC of Practical Psychology and Social Work, 2024. 53 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743114>. [in Ukrainian].

16. Panok V. G. (manager), Romanovska D. D., Tkachuk I. I., Predko V. IN., Moroz R. A., Kamenshchuk T. D., Yakymchuk G. IN. (2024). Prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii praktyčnykh psykholohiv z navchannia metodykam i tekhnolohiiam postkovidnoi sotsialno-psykholohičnoi reabilitatsii uchasnykiv osvithnoho protsesu.[*Program of advanced training of practical psychologists on teaching methods and technologies of post-covid social-psychological rehabilitation of participants in the educational process]/ under science. ed. IN. G. Punk; [author coll.: National Academy of Sciences of Ukraine, Ukr. science and method practice center psychol. and social works]. Kyiv: UNMC of Practical Psychology and Social Work, 2024. 84 p. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743115>. [in Ukrainian].*